

27. évf. 9. sz. 1980. szeptember

Tudományos és Műszaki Tájékoztatás

MÚLTRÓL ÉS JÖVŐRŐL – JELENIDŐBEN

Beszélgetés LAZÁR Péterrel

Csendes belvárosi utca patinás bérházának első emeleti lakásába csengetek be, hogy LAZÁR Pétert szóra bírjam nyugállományba vonulása óta első ízben: pályájáról, főbb érdeklődési területeiről, a magyar műszaki könyvtárügy, dokumentációs és információs tevékenység területén szerzett tapasztalatairól, múlttól és jövőről – jelenidőben.

Két évtizede nagy vihart kavart a könyvtártudományi kutatás kérdéseit tárgyaló vitaüléseken előadása, amelyben a hazai könyvtártudományi kutatások helyzetét tárta fel. Elemzése során ugyanis megállapította, hogy könyvtári kutatásaink mintegy hatvan százaléka történeti indítású, a jelen és a jövő elméleti–gyakorlati kérdéseinek megoldása kevésbé mozgatta meg a könyvtárainkban dolgozó kutatók fantáziáját. Álláspontja – ha finomodott is az elmúlt húsz esztendő alatt – lényegében változatlan: a történeti kutatások mellett sokkal intenzívebben kell foglalkozni a könyvtárügy és az információ fejlesztését közvetlenül szolgáló elméleti és gyakorlati kérdésekkel.

Ilyen célzattal fordulok hát most Lázár Péterhez, amikor „múltjáról” faggatom. Hogyan került a budapesti Műegyetemen gépészmérnöki oklevelet szerzett fiatalember a könyvtári munka vonzásába?

Bevezetőben sietve leszögezem: nem „csak” gépészmérnöki oklevelet szereztem a Műegyetemen, hanem közgazdaságit is, sőt éppen elméleti közgazdaságtani témából írtam és védtem meg Heller Farkas professzornál doktori értekezésemet is. A korabeli – mérnöki

ismeretekre épülő – közgazdasági képzés szerencsés megoldásnak bizonyult, hiszen a mérnöki gyakorlat ismeretében nagyobb átütőereje volt a közgazdaságtannak. A közgazdaságtudományban (oktatásában és művelésében egyaránt) pedig nagy szerepet foglal el a szervezés, az emberekkel való foglalkozás tudománya, ami a mérnöknek is elengedhetetlen. Az egykori Műegyetem ezt korán felismerte, s éppen a felszabadulás utáni évek igazolták, hogy a mérnöki munka nem hiányolhatja a humán ismereteket. S ez a felismerés áll az információs munkára is. Az információs szakember és a könyvtáros feladatai összetettek. Ha a könyvtártechnika (gyarapítás, feldolgozás, részben a katalogizálás) közös is a közművelődési és a tudományos szakkönyvtárakban, funkcióikban már óriási a különbség. Ezt mérnöki és közgazdasági képzettségem birtokában mertem megfogalmazni, különösen attól az időtől kezdve, amikor a dokumentáció kérdései kezdtek foglalkoztatni.

Ahhoz, hogy a dokumentáció érdekelje, legalábbis „aktív könyvtárlátogatónak” kellett lennie. . .

Így is volt. A könyvekhez, a könyvtárhoz való vonzódásom azonban családi fogantatású. Édesapám, aki igen tehetséges tervezőmérnök volt, rajongott a könyvekért. Gazdag könyvtárában a legkorszerűbb műszaki könyvek szomszédságában jól megfértek a legfrissebb szépirodalmi alkotások a klasszikusokkal és a művészeti kiadványokkal. Tagja volt a Technológiai Könyvtár Baráti Körének, s még arra is szakított időt, hogy saját

könyvtárát könyvtárosi módszerességgel katalogizálja. Rendszeresen hazahozta a Káplány Géza összeállításában megjelenő különböző könyvtári kifizeteket, s ezeket én is elolvastam.

De szólnom kell másik fiatalkori élményemről is, a József Nádor Műszaki Egyetem Központi Könyvtárában töltött sok-sok hasznos óráról. Amikor én beiratkoztam a Műegyetemre, a nagy gazdasági világválság évei után, igen kevesen ültünk a gépészmérnöki előadásokon. Nem állítom, hogy tanárain gyakran hívták volna fel figyelmünket a könyvtári olvasás, jegyzetelés fontosságára, de abban a néhány egyetemi tankönyvben, amely akkor rendelkezésünkre állt (pl. Hermann Miksa és Pattantyús Á. Géza könyvei), további olvasásra találtunk ösztönzést.

Én legalábbis mindig felfigyeltem a lábjegyzetekben megbúvó, további keresésre és tanulásra, a forrásokat feltalálni készítő információkra. A Központi Könyvtár szép olvasóterme azután izgalmas olvasmányokkal várta: szakmai könyvein és folyóiratain túl a már akkor is gazdag humán könyvtárával is.

S milyen élményt jelentett a könyvtár kötetkatalógusában lapozni, ahol a nyomtatott oldalak közé bekötött fehér lapokra kézzel írták be a könyvtárosok az újabb gyarapodás tételeit! S éppen a könyvtári órák alatt tanultam meg azt, hogy az emberi, közvetlen információkon túl – a nyomtatott információkban sem lehet minden esetben hiánytalanul bízni. Emlékszem: egy alkalommal segítőkész könyvtári tisztviselők közreműködésével is csak napok múltán találtam meg egy – nyomtatott szövegből nyert információ alapján keresett – folyóiratcikket, mert a kötettség a bibliográfiai hivatkozásban nyomdahiáival jelent meg!

A második világháború évei még az egyetemen érték?

Akkor folytattam közgazdasági tanulmányaimat. Ekkor azonban már ritkább vendége voltam a Központi Könyvtárnak, mert tanulmányaimhoz és a doktori disszertációmhoz szükséges szakirodalmat inkább a Heller-tanszék könyvtárában találtam meg.

A felszabadulás után kezdődött meg Ön számára is a szabad alkotó és kutató munka.

Valóban, nagy intenzitással indultunk neki az újjáépítési feladatoknak. Az első években a fővárosi mérnöki karban, a Közlekedésügyi Minisztériumban, a Gazdasági Főtanácsban és az akkor szervezett Országos Tervhivatalban töltöttem be műszaki–gazdasági feladatokat. Ha állami vonalon nem is, a Magyar Mérnökök és Technikusok Szabad Szakszervezetében, a nemrég elhunyt Zentai Béla főtitkár kezdeményezésére, korán felvetődött a dokumentációs tevékenység iránti igény. Ez érthető, ha meggondoljuk, hogy a háború által rombadöntött magyar ipar feltámasztása és önállóvá tétele elképzelhetetlen volt tapasztalatok gyűjtése, szakmai információk értékelése nélkül.

A szakszervezet már 1946-ban megindította a szervezett dokumentációs tevékenységet a műszaki területen, és dokumentációs referálólapot is kiadott *Külföldi Technika Szemléje* címen. Ennek szerkesztésében én még nem vettem részt, de a lappal párhuzamosan megindítottuk a Szakszervezetben és az akkor életre hívott Munkatudományi és Racionalizálási Intézetben az információ módszereinek és szervezeti formáinak feltárását, az erről szóló szakirodalom feldolgozását. Nagy nehézségekkel találtuk szemben magunkat, hiszen az elmúlt háború pusztításai a könyvtári gyűjteményeket sem kímélték meg; ennek ellenére gazdag irodalmi anyagot gyűjtöttünk össze e témakörből. Csak hálával emlékezem Káplány Géza, Németh Béla, Sebestyén Géza, Goriupp Aliz, Moravek Endre és mások könyvtárosi segítségére s egy szakmán kívüli, mindig segítőkész férfiúra, a magyar könyvtárosvilágban legendákkal övezett Raphanides Károly ügybuzgalmára.

A Külföldi Technika Szemléje rövid életű folyóirat volt?

Mindössze kilenc száma jelent meg 1947-ben, de jó alapot jelentett az elkövetkező esztendő munkájához. 1948-at írtunk ekkor, a szocialista átalakulás kezdőlépéseit tettük. Az ország iparának műszaki fejlesztése foglalkoztatta a központi állami és pártszerveket, az iparági minisztériumokat és magukat az egyes állami vállalatokat. Hevesi Gyula, az Országos Találmányi Hivatal akkori elnöke kezdeményezte a műszaki dokumentáció kiépítését, és a Hivatal 1948-ban szervezett Dokumentációs és Tájékoztatási Osztálya lényegesen előrevitette a magyar dokumentáció ügyét. 1949-ben jelent meg az Országos Dokumentációs Központot létesítő kormányrendelet, amelyik a Magyar Tudományos Akadémia újjászervezését előkészítő Tudományos Tanácsra bízta az ODK felügyeletét.

A Központ feladatai közé tartozott a tudományos, műszaki és gazdasági információk gyűjtése és szolgáltatása, különféle központi nyilvántartások, köztük a fordítások nyilvántartásának vezetése, a dokumentáció területén szükséges nemzetközi kapcsolatok központi vitele. Egyik legjelentősebb kezdeményezése kétségtelül a szakfordítások országos nyilvántartása volt: világszerte úttörő kezdeményezésnek számított.

Ugyancsak jelentős lépés volt a dokumentációs munka szervezésében, hogy az országos központ mellett öt szakmai dokumentációs központ is létesült: a műszaki, a mezőgazdasági, az orvostudományi, a közgazdaságtudományi és a könyvtári dokumentációs központ. Ezek sorában a műszaki és a mezőgazdasági dokumentációs központ egy-egy nagy központi könyvtár állománybázisára épült, az orvostudományi dokumentációs központ esetében ez később következett be. Ez a szervezés világszerte elismerést aratott s arat ma is, ugyanis a legtöbb külföldi államban a legutóbbi időben kezdenek csak ráébredni arra, hogy az információs és dokumentációs munka könyvtári alap nélkül félkarú óriás.

Szólna erről kissé bővebben?

A dokumentációs munka hőskorában többen szívesen emlegették a dokumentáció „nagykorúvá válását”, azaz függetlenségét és önállóságát. A szakemberek (kutatók, mérnökök, közgazdászok, döntést hozó vezetők) információk szolgáltatását igénylik – hirdették. Ez így igaz is, de mégsem ilyen egyszerű! Egy-egy címfordítás, annotáció, referátum, tömörítvény vagy bibliográfia – bár kétségtelenül információt nyújt – az olvasó figyelmét csupán felkelti, irányítja – az eredeti dokumentumok felé, de nem elégíti ki minden esetben az igénylőt; kívánságára az eredeti dokumentumot is nyújtunk kell. Ez azonban csak abban az esetben lehetséges, ha az a dokumentációs intézmény, illetve a vele szimbiózisban élő könyvtár rendelkezésre áll.

A mintegy két esztendőn keresztül működő Országos Dokumentációs Központ 1950-ben megszűnt. A Műszaki Dokumentációs Központ ekkor az Országos Terhivatal felügyelete alá került, s hogy munkájához a szükséges szakirodalmi bázist megkapja, egyesítették a Központi Technológiai Könyvtárral, majd 1952-től az Országos Műszaki Könyvtár nevet nyerte; tíz esztendő elteltével pedig – ekkor már az Országos Műszaki Fejlesztési Bizottság felügyelete alatt – létrejött belőle a tudományos–műszaki információ és dokumentáció legnagyobb hazai intézménye, az Országos Műszaki Könyvtár és Dokumentációs Központ.

Ennek az intézménynek megalkotását sok és hasznos vita, tanácskozás előzte meg. Az 50-es évek elején az akkori Népművelési Minisztérium keretében működő Műszaki Könyvtárügyi Tanács, illetve a Könyvtári Tanács korán felismerte, hogy az ipari gyakorlatban, az államosított kutatóintézetek és nagyvállalatok keretében kiépülő és az évek során a legtöbb esetben színvonalasra fejlődött információk szervezeteinek munkájának koordinálása, az egyes szakminisztériumok felügyelete alatt létező dokumentációs és fordítóirodák munkásságának szakmai egységesítése, egyáltalán: a műszaki információ és könyvtárügy problémáinak országos szintű egyeztetése szinte törvényszerűen követelte az 1962-ben tető alá hozott intézkedéseket.

Milyen részt vállalt Ön ezekben a munkákban?

Beszélgetésünk elején említettem, hogy gépészmérnöki és közgazdasági végzettséggel, de mindenkor erős könyvtári érdeklődéssel rendelkeztem. Az Országos Dokumentációs Központ megszervezése és vezetése 1948–1950-ben hivatali feladatomból volt. 1950-től elnöke voltam a Magyar Szabványügyi Hivatal könyvtári és dokumentációs szabványbizottságának, későbbi munkahelyeim sorában ez idő tájt még nem bukkant fel információs intézmény, de annak ellenére, hogy tervezőirodában, minisztériumban, az MTA Ipargazdasági Kutató Csoportjában dolgoztam, az információs, illetve ahogy akkoriban inkább neveztük, a dokumentációs munka szervezeti és tartalmi kérdései állandóan foglalkoztattak.

Számtalan tanulmányban és előadásban foglalkoztam kérdéseivel, előterjesztéseket és tervezeteket fogalmaztam, részt vettem a Műszaki Könyvtárügyi Tanács, valamint a Könyvtári Tanács munkájában, amikor pedig 1959-ben Sebestyén Géza meghívott a Könyvtártudományi és Módszertani Központ munkatársai közé, boldogan tettem eleget meghívásának. Az itt töltött három évhez sok kedves emlék fűz, pedig kemény munka töltötte ki ezeket az esztendőket. A könyvtártudományi kutatómunka szervezése foglalkoztatott, valamint a szakkönyvtári munka számos folyamata. Elméleti és gyakorlati kérdések sorában kellett állást foglalnunk, javaslatot tennünk, vizsgálnunk a korszerűsítés lehetőségeit, nem egy esetben az alapok lerakásán is fáradozva. 1960-ban kaptam feladatul annak a felmérésnek elkészítését, amely a hazai könyvtártudományi kutatás eredményeit: problémáit és hiányosságait összegezte.

Erről szólt az az emlékezetes, beszélgetésünk elején említett beszámoló a Könyvtártudományi és Módszertani Központ ankétján?

Valóban nagy vihart keltettem vele, pedig – ma is vallom – helyesen ítélt meg a könyvtári kutatások helyzetét. Nem mondtam ugyanis egyebet, mint azt, hogy a magyarországi könyvtárakban, elsősorban természetesen a budapesti, illetve a vidéki tudományos nagykönyvtárakban folyó történeti jellegű kutatások mellett a jelen és jövő magyar könyvtárügyét szolgáló elméleti és módszertani kutatások háttérbe szorultak. Nem a történeti kutatásokat sokalltam, hanem a könyvtártani, információs kutatást keveselltem. Úgy éreztem, hogy ebben a kérdésben is fordulatot kell elérnünk. Hogy nem tévedtem túl nagyot, azt az is bizonyítja, hogy a művelődésügyi miniszternek az ankét nyomán kiadott utasítása a könyvtári kutatómunka szabályozásáról már megállapításaimmal egybehangozóan látta szükségesnek a könyvtári kutatómunka szervezetségének fokozását és ellenőrzését, tematikai vonatkozásban pedig prioritást biztosított a könyvtárügy gyakorlati feladatait elősegítő témáknak.

1964-ben az OMKDK-ba került, s ez intézmény főigazgatójaként vonult – saját kérésére – nyugállományba az elmúlt esztendő végén. . .

Igen, 1964 elején kerültem az OMKDK-ba, amikor már megindult ott az OMFH irányításával a hazai tudományos és műszaki információs rendszer szervezett fejlesztése. De ez az út nem volt – ahogy mondani szokás – „rőzsákkal telehintett”. Legalábbis akadt a rőzsa közt tövis is bőven. A korábbi esztendőket során ugyanis az egyes szakminisztériumok megkezdték saját információs bázisuk kiépítését, az OMKDK pedig a kutatóintézetek és a vállalatok igényeit elégítette ki. A különböző információs tevékenységeket eddig nem sikerült kellőképpen összehangolni. Az OMKDK a műszaki könyvtári hálózatába tartozó műszaki könyvtárak részére a könyvtári törvény alapján módszertani segítséget is nyújtott az

információs–dokumentációs munkák végzéséhez. Ezt a módszertani kapcsolatot a 60-as évek elején már nem mindegyik tárcaközpont nézte jó szemmel.

Ha jól emlékszem, ebben az időben tette kormányzatunk az új alapítású Országos Műszaki Fejlesztési Bizottság feladatává egy műszaki információs koncepció kidolgozását?

1963-ban készült el a „Műszaki irodalmi tájékoztatás országos rendszere és szervezete” című koncepció, s azzal a ténnyel, hogy a kormányzat az OMF-re országos felelősséget ruházott az információval kapcsolatban, az OMKDK módszertani és információs tevékenysége is szilárd bázist kapott. Az OMKDK központi feladatainak végrehajtása ugyanis gyakran beleütközött az egyes szakminisztériumok érdekkörébe: nehéz volt a minisztériumok felügyelete alá tartozó intézményekben és vállalatokban jelentkező dokumentációs igényeket és irányzatokat úgy egyeztetni a szakminisztériumok központi információs tevékenységével és az OMKDK szolgálataival, hogy mindenki elégedett legyen az eredménnyel. Némelyik tárcaközpont az OMKDK munkásságát valamiféle konkurrenciának érezte, s így bizony a módszertani együttműködés is döcögött. A közös koncepció még csak elkészült, a végrehajtás azonban nehezen ment előre. A hatvanas esztendők végére amolyan „állóharc” alakult ki: szép elméletek születtek egymásra, de a munka terén minden maradt a régi.

Mi jelentett azután fordulatot az információs tevékenységben?

Két jelentős mozzanat lendítette előre munkánkat. Az egyik az 1968-ban bevezetett új gazdasági mechanizmus volt, amely a kizárólagos központi tervlebontható rendszer helyett a gazdálkodó egységek önállóságát erősítette. Ebben a helyzetben minden önálló, független intézmény maga lett felelős informálódásáért. Ez az intézkedés mintegy állami szinten fémjelzte az információs tevékenységet. Elkövetkezett tehát az információ „aranykora”!

Az információs szükséglet nagymértékű növekedése megkönnyítette az információs intézmények együttműködését, ugyanakkor azonban valamelyest nehezítette is azt. Kialakult ugyanis egy hibás nézet, amely szerint az önálló gazdasági tevékenységnek ellentmond a központi információs tevékenység. Így például – az új gazdasági mechanizmusra hivatkozva – egyes intézmények, vállalatok megkérdőjelezték az országos fordítás-nyilvántartás létét, mert szerintük az önálló gazdálkodással összeférhetetlen a fordítási szándékkal feltáródó fejlesztési titkok közzététele. S bár türelmes munkával sikerült többé-kevésbé összebékíteni az ellentétes véleményeket, a fordítás-nyilvántartás fegyelme meglazult, s meglazultak a módszertani kapcsolatok is.

A másik momentum, amely ugyanebben az időpontban erős lendületet adott a magyar információs munká-

nak, e munka gépesítésének kezdete volt. Egyszerűen nem lehetett továbbmenni munkánkban a legkorszerűbb információs technika alkalmazása nélkül. Csak elismeréssel szólhatok arról, hogy ebben a törekvésünkben intézményünkön belül és kívül egyaránt jó partnerekre találtunk: Benedek Jenőre, aki az OMKDK-ban a 60-as évek elejétől kezdve egyengette a lyukkártyatechnika és a számítástechnika alkalmazását, továbbá Kovács Zoltánra, aki a Veszprémi Vegyipari Egyetem Könyvtárában vezette be a vegyészeti információk terjesztésére a Chemical Abstracts mágnesszalagait. Ez a két kezdeményezés nagy távlatokat nyitott előttünk. Az új gazdasági mechanizmus során sikerült az információs tevékenységben az OMKDK teljes gazdasági önellátását biztosítanunk.

Talán éppen e gondolathoz kapcsolódva kérdezhetem meg arról: mennyire költséges az információs munka gépesítése, s vajon rentábilis-e a mi gazdasági viszonyaink között ez a gépesítés?

Logikus kérdés, de nem könnyű egyértelműen felelni rá. Kétségtelen, hogy a gépesítés költséges. De az információs szolgáltatás költséges tevékenység tradicionális módszerekkel és korszerű technikával egyaránt. Ki tudjuk számítani, hogy mennyibe kerül a korszerű technikával „előállított” egyetlen információ. Esetenként azt is ki tudjuk számítani, hogy mennyibe került egy vállalatnak, egy tervezőirodának, egy kutatóintézetnek egyetlen információ hiánya! Viszont általában nem tudjuk előre, hogy melyik az az információ, amelyiknek hiánya felesleges költséget vagy veszteséget fog okozni, s azt sem, hogy miként tudjuk beszerezni és szolgáltatni éppen ezt az információt.

Költséges hát a gépesített információ?

Költséges, de nélkülözhetetlen. S hadd tegyek hozzá még egy szempontot. Ma már olyan szolgáltatásai is vannak az információs munkának, amelyeket nem lehet a számítástechnika és más korszerű technológiák nélkül nyújtani. Példaként gondoljunk a számítógépes permutációs indexekre. A kérdés tehát így vetődik fel: elvégezzük-e az igényelt munkát vagy sem? Természetes, hogy igennel kell szavaznunk. A széles körű szakirodalom-kutatás, beleértve a másodlagos irodalomban, a referáló és indexelő kiadványokban, a szakirodalmi szemlékben való kutatómunkát is, kézi úton ma már csaknem reménytelen vállalkozásnak tűnik. Reménytelennek nemcsak a szakirodalom mennyiségi növekedése miatt, hanem azért is, mert a különböző referálólapok szerkezete, osztályozási vagy indexelési rendszere rendkívül sokrétű. Itt alapvetően csak az elektronikus gép segítheti munkánkat.

További problémát jelent az, hogy a tradicionális kézi irodalomkutatási módszer szakemberigénye lassan-lassan kielégíthetetlené válik. Egyre kevesebb az olyan képzett

könyvtáros, információs szakember, aki a megnövekedett igényeket a hagyományos módon és magas színvonalon ki tudja elégíteni. A magasan kvalifikált munka természetesen szintén igen költséges: a gépi információszolgáltatás költségeinek értékelésekor ezt a körülményt is tekintetbe kell venni.

S szólunk arról is, hogy a gépi információszolgáltatás lehetőségei még nincsenek eléggé kihasználva, a tényleges igények alatta vannak a teljesítés lehetőségeinek. Márpedig, ha a folyamatos információigény, a szelektív információk iránt mutatkozó kereslet, valamint az egy-egy témára koncentrált irodalomkutatási igény mennyiségileg növekszik, a gépi szolgáltatás költségei jelentősen csökkenhetnek. Több igénylő = kevesebb költség: ez a képlet.

Mi azonban az igények vonatkozásában még messze elmaradunk a nemzetközi színvonaltól. Természetesen az igények felkeltését az információs intézményeknek, az információt szolgáltatóknak kell szorgalmazniuk. Végül pedig húsz év távlatából már bátran állíthatjuk, hogy az elektronikus adatfeldolgozó gépek, számítógépek, mágnesszalagos tárolók és egyéb berendezések ára jelentős csökkenést mutat, a számítástechnika költségei ma alacsonyabbak, mint két évtizede, s ez a tendencia valószínűleg a továbbiakban is érvényesül.

Mivel magyarázható, hogy Magyarországon a vártnál és szükségesnél kisebb igény mutatkozik az információra?

Hirtelenjében három okát is tudom adni. Az első bizonyára a képzés hiányossága. A korszerű információk használatához nem elegendő a szokásos tanulási és olvasási kultúra. A számítástechnika használatát nem elegendő a szolgáltatónak ismernie: a használót is fel kell készíteni fogadására. A másik okot az információs szervek nem kielégítő propagandamunkájában vélem felfedezni. Nem használnak ki ezek az intézmények minden lehetőséget arra, hogy szolgáltatásaikról, főként pedig azok hasznosíthatóságáról tájékoztassák ügyfeleiket. Továbbmenve: gyakran megelégednek azzal a felhasználói csoporttal, amelyik már hosszabb-rövidebb ideje igénybe veszi valamelyik szolgáltatásukat. A propagandát fejleszteni kell, hogy minden információs lehetőségről, ezen belül hangsúlyozottam minden új lehetőségről minden már bekapcsolt és minden potenciális információigénylő tájékozódhassék.

A vártnál kisebb szintű magyarországi információigény harmadik – s talán a legdöntőbb – oka véleményem szerint az, hogy az információs szervek nem feltétlenül a leghelyesebb formában nyújtanak szolgáltatást felhasználóiknak. Tény, hogy a rohanó idő, amelyben élünk, nem kedvez az olvasásnak. A szakemberek jórésze nem szeret olvasni, vagy ha szeretne is, aligha van ideje hozzá. Hogy várható el tehát mérnökök tízezreitől, hogy bibliográfiát olvassanak, ami önmagában „anti-olvasmány”! Kutatók, még kutatómérnökök is, inkább

kézbe veszik az ilyen összeállításokat, de a gyakorló mérnök aligha hasznosítja a bennük rejlő információkat. Nem hiszem, hogy a bibliográfia, ez az információs intézményeink körében annyira kedvelt műfaj, a legjobb információs forma lenne a legtöbb felhasználó számára, még akkor sem, ha a korszerű bibliográfia már gépi úton készül. A gép egyébként sem teszi feleslegessé az embert: nem az ember helyett dolgozik, hanem az emberrel együtt.

Eddig a számítógépes információkeresés és -szolgáltatás kérdéseit érintettük. A technikai fejlődés azonban nem áll meg ezen a szinten.

Az OMKDK a hatvanas évek vége óta alkalmazta a számítástechnikát, 1975 óta saját számításközponttal, de természetesen ezzel nem tekinthetjük befejezettnek az információs munka fejlesztését. A mágnesszalagos információszolgáltatás további kiépítése mellett most az ún. „terminál-program” lenne a következő lépés. Ez is költséges, kétségtelen, de rendkívül korszerű, gyors, és ami alapvető szempont: közvetlen kapcsolatot jelenthet a nagy külföldi adatbázisközpontok és hálózatok révén a világ nagy információs szolgáltatásaival. Az alkalmazásához szükséges technika ma már rendelkezésünkre áll hazánkban is.

A terminál-programmal minden felelős szakember egyetért, széles körű alkalmazására azonban egyelőre várnunk kell. Az on-line technika bevezetésével sok vonatkozásban meg fog változni az információs szakember szerepe. Feladata marad az immár ipari szintű információszolgáltatás hazai, külföldi és nemzetközi adatbázisait ellátni a hazai információkkal. Információközvetítő szerepét tekintve figyelembe kell venni, hogy a felhasználók a távközlési rendszer végén terminálokon kaphatják – nem kézhez, de képre – az információkat. Kaphatják, ha tudják kezelni a terminállal elérhető adatbázisokat, amelyek szerkezete, keresési rendszere egyedi és bonyolult. Így az információs szakembernek még hosszú ideig segítséget kell nyújtania a felhasználó részére.

Az információtechnológia még sok irányban fejlődik, ezek hazai adaptálásában és alkalmazásában is nagy a lemaradása hazai információs rendszerünknek. Megemlíthetem, ezek között, a gépi szövegfeldolgozást és kiadványszerkesztést, a gépi olvasást, a fordítás részleges gépesítését, az ultramikro-képtechnikát és így tovább.

Elektronikus adatfeldolgozás, számítástechnika, terminál-program, ultramikro-képtechnika: a technika „hatalmába kerítette” az információs munkát. A hagyományos könyvtáraknak ebben már semmi szerepük sincsen? Divatos kifejezéssel élve: hisz a „Gutenberg-galaxis” elméletében?

Nem, nem hiszek, kezdetektől fogva nem hiszek sem a hagyományos könyv és könyvtár megszűnését jósoló „Gutenberg-galaxis” elméletnek, sem az információs

munka és az információs központok megszűnését jósoló „Otlet-galaxis” elméletnek, az utóbbi kifejezést tréfásan alkotva a modern dokumentáció és információ apostolának nevéből. Még nem voltam az OMKDK munkatársa – nem is volt még az intézmény mai szervezete –, amikor az Országos Dokumentációs Központ szervezése során engem tettek felelőssé a dokumentációs központok és országos szakkönyvtárak, így a Műszaki Dokumentációs Központ és a Technológiai Könyvtár egybeépítéséért.

Akkor is meg voltam győződve arról, s ez a meggyőződés ma szilárdabb, mint valaha, hogy a könyvtáraknak az információs tevékenységben jelentős szerepük van. A könyvtárak jelentik az információellátás bázisát. Az információ: hír valamiről. Az érdeklődő azonban nem éri be a hírrel. Igaz, volt olyan időszak, amikor egyes szakemberek úgy vélték, hogy a könyvtárnak nincs sok köze az információhoz. Az utolsó tíz esztendőben azonban – világszerte – megerősödött az a tapasztalaton alapuló meggyőződés, hogy a felhasználó – s éppen a jó információ nyomán – magára a könyvre, cikkre, szabadalomra stb. kíváncsi. Az információ szolgáltatása mellett szükség van a dokumentum szolgáltatására is. Magyarán: az információs szolgáltatás akkor befejezett, ha eredőjében ott található a dokumentum.

Az előbb arról szólt, hogy a műszaki szakemberek nem érnek rá vagy nem is szeretnek olvasni. . . .

Ez igaz, de a legváltozatosabb funkciókat ellátó mérnökök is igényelnek információkat, sőt dokumentumokat is, csak esetenkénti válogatásban, elemezve és értékelve. A külföldi Information Analysis Center-eknek épp az a feladatuk, hogy értékeljék az egy tárgykörre vonatkozó irodalmat, és elemzésüket adják át az igénylőknek. De az értékeléshez és elemzéshez szintén elengedhetetlen a könyvtári háttér! Mint ahogy elképzelhetetlen a külföldön számos országban meghonosodott információs tanácsadó szervezetek munkája is könyvtárak nélkül. Itt ugyanis az irodalom ismeretében, mintegy „megemészelve” az információkat, nyújtanak tanácsot az igénylőknek.

Őn nem most tesz először hitet a könyvtárak mellett.

Korántsem, hiszen 1953–54-ben éppen azért vettem részt a könyvtári törvény előkészítésében és kidolgozásában, mert hittem a korszerű követelményeknek megfelelő könyvtárak jövőjében, amelyekre rá lehet építeni az országos információs hálózatot.

Bizonyára e kérdésben is gazdag nemzetközi tapasztalatokkal rendelkezik. Szólna ezekről is az olvasóknak?

Az előbb a könyvtárak szerepének reneszánszát említettem az információs munkában. Érdekes tapasztalatom, hogy a baráti országokban ugyanez a folyamat

figyelhető meg, nem egy esetben némi nosztalgiával színezve.

A Szovjetunióban például a tudományos és műszaki könyvtári és információs szervezet központi intézményeinek, az Állami Nyilvános Tudományos–Műszaki Könyvtárnak (GPNPB) és az Össz-szövetségi Tudományos és Műszaki Információs Központnak (VINITI) egybeépítése – mindkét szervezet nagy mérete miatt – nem volt megvalósítható, de együttműködésük kezdettől fogva igen szoros. Közös felügyelet alatt állanak, közös irányítás gondoskodik feladataik kijelöléséről, csak éppen munkájukat végzik külön-külön.

Csehszlovákiában egybeépült a tudományos–műszaki információs központi intézményével az Országos Műszaki Könyvtár. Lengyelországban, Romániában, a Német Demokratikus Köztársaságban azonban nem történt meg az egységesítés, külön fejlesztették könyvtári és információs hálózatukat, de érzik az egységes szervezet hiányát. Együttműködésről természetesen ezekben az országokban is beszélhetünk: a műszaki egyetemi és főiskolai könyvtárak anyagát hasznosítják az információs tevékenységben, de e könyvtárak nem vehetik át a szervezettség mai állapotában az országos műszaki könyvtár szerepkörét.

A tőkés államokban is észrevehető a törekvés a könyvtári és műszaki információs hálózat szervezeti közelítésére vagy egységesítésére. A Német Szövetségi Köztársaságban például sokkal előbb épült ki a könyvtári szervezet, mint az információs hálózat, amely csupán a legutóbbi 8 év alatt kezd kialakulni. Nagy szerepet játszik benne a hannoveri nagy központi műszaki könyvtár, amely egyben információs központ is. Franciaországban sincs országos műszaki könyvtár, és itt sem a műszaki (egyetemi) könyvtárakra épült az információs szolgálat. Az Egyesült Államokban valamennyire eltér a kép az európai gyakorlattól, ennek azonban a rendkívül fejlett technika a magyarázata. Ott a szakkönyvtárak és az információs szolgáltatások fejlesztése meglehetősen párhuzamosan haladt, a fejlett technika megkönnyíti a szakkönyvtári és az információs rendszer integrálását.

A fejlődő országok közül Indiát említhetem, ahol a háború után – az Unesco részvételével – egy országos információs központ létesült, azonban minden könyvtári bázis-háttér nélkül, ez utóbbinak pótlására csak a hatvanas évektől kezdve tesznek nagy erőfeszítéseket.

S visszakanyarodva Magyarországra: arra kell a jövőben is törekednünk (az eddiginél nagyobb mértékben és gyorsabb ütemben), hogy az intézeti és intézményi szakkönyvtárak alkalmasak legyenek arra, hogy az érintett szakemberek kezébe, tervezőasztalokra, íróasztalokra tegyék le az igényelt információt és irodalmat. Összegezve: hiszem és vallom, hogy a könyvtárak szerepe az információs munka „terminál-korszakában” sem csökken.

Beszélgetésünk során már többször érintettük az információhasználók képzésének és képzettségének kérdését. Azt hiszem, erről külön is érdemes beszélnünk.

A „potenciális” felhasználó, tehát a főiskolákon, egyetemeken tanuló mérnökjelöltek információs képzése nincs megoldva, de ezen a téren jó kezdeményezésről adhatunk számot. A Budapesti Műszaki Egyetemen, a Központi Könyvtár kezdeményezésére és közreműködésével, egyes karokon kötelező jelleggel, másokon fakultatív tárgyként szerepelnek irodalomkutatási előadások és gyakorlatok. A több éves (a vegyészmérnökképzés vonatkozásában évtizedes) oktatás fő kérdése már nem is annyira az, hogy mit, hanem hogy miként oktassunk. (A „miként”-en nem az oktatás metodikáját értem.) Azt hiszem, hogy ebben az oktatási formában a tartalmi elmélyülés a további feladat. Probléma azonban, hogy a budapesti példát nem követi minden hazai műegyetem és más egyetem, egyikén-másikán kifejezetten ellenállásba is ütközik az információ oktatásának szándéka.

Külföldön szintén azt tapasztaltam, hogy egyes műszaki egyetemek szinte szentségtörésnek tartják az információs ismeretek egyetemi szintű oktatását. Ez csak azért érthetetlen, mert egyébként világszerte elismert az e téren való elmaradás. Nem állítom, hogy az egyetemi évek alatti képzés az egyedüli üdvözítő megoldás. Célszerűnek tartanám, ha az információs képzés anyagát a mérnöktovábbképzés programjába vennék fel – nálunk is, külföldön is (már ahol szervezett továbbképzés folyik). Bizonyos vagyok abban ugyanis, hogy a végzett mérnök saját gyakorlatából fakadóan igényelné a szakképzését e területen is. Volt már erre példa a hazai gyakorlatban, de szórványosan és nem túl rendszeresen. Talán az OMKDK is gyenge volt ebben a kérdésben.

És mi a helyzet az információs szakemberek képzésében?

Itt még elszomorítóbb a helyzet, ugyanis információs szakemberképzés gyakorlatilag nincs Magyarországon. A hatvanas években történt próbálkozás arra, hogy az ELTE Könyvtártudományi Tanszékének közreműködésével néhai Kovács Máté professzor támogatásával pár hónapos tanfolyamokat szervezzünk információs szakképzés céljára. Mintegy 60–70 ember végezte el a tanfolyamokat: cseppként a tengerben... A hetvenes években az OMFB új koncepciót alakított ki arra, hogy az információs szakemberképzést a tanszék programjába beépítsék. Ez azonban nem bizonyult sikeresnek, részben az oktatási program és az oktatás nem kellő szintű előkészítése, részben pedig a jelentkezők egy részének hiányos előkészítése, részben pedig a jelentkezők egy részének hiányos adottságai (pl. nyelvismeret hiánya) miatt.

Nincs azonban – valljuk be – szakkönyvtárosképzés sem. Tanrendi, óraegyeztetési, szervezési nehézségek

miatt képtelenség volt összepárosítani tartósabban az egyetemi könyvtárosképzést valamilyen természettudományos szakkal. Próbálkoztak ilyen megoldással (pl. könyvtár–fizika, könyvtár–földrajz párosítással), de egy-két kivételtől eltekintve nem lehetett tartósan fenntartani ezt a megoldást. A hosszabb-rövidebb ideig fennálló főiskolai képzés járható útnak mutatkozott, annak ellenére, hogy a képzés nem volt elméletileg elmélyült; az itt végzett szakemberek mégis kellő tájékozottságot szereztek, legalábbis indulásukhoz. Ez is megszűnt azonban, és sajnálatos módon az a két és féleves szakkönyvtárosi középkaderképzés is, amely az OMKDK és néhány más intézmény keretében igyekezett a szükségleteket kielégíteni. Így hát pillanatnyilag – műszaki szakkönyvtáraink érzik is hiányát – lényegében semmiféle utánpótlási lehetőség sincs a szakmában.

Érdeklődő pedig lenne a könyvtárosi pályára?

A könyvtárosi pálya sok fiatal számára ma is vonzó. Csak az a baj – tapasztalatom szerint –, hogy az e pályát választókban, sőt közvéleményünk széles körében is, valahogy hamis pályakép él a könyvtárosi hivatásról. Kísért a múlt századi „búvárkodó könyvtáros” már-már karikatúrisztikus rajza. Nekünk is többet kellett volna tennünk annak érdekében, hogy a felnövő új nemzedékben tudatosítsuk: a könyvtárosság szakma, olyan szakma, amelyiknek komoly tartalma van, és amely technikai, pszichológiai, szervezési, vezetési ismereteket igényel.

A Tudományos és Műszaki Tájékoztatás belső címoldalán ez év januárjában olvashattuk utóljára: „Főszerkesztő Lázár Péter”. Milyen tapasztalatokat szerzett hosszú főszerkesztői pályafutása során, mi-ben látja a TMT eredményeit, mit vár a továbbiakban a laptól?

Amikor pár esztendővel ezelőtt arról értesültem, hogy a TMT-nek közel ezer előfizetője van, nagyon meglepődtem. Ekkor gondoltam tulajdonképpen először arra, hogy a lap hézagpótló. Annak ellenére az, hogy a hatvanas évekhez viszonyítva érezhetően átalakult a könyvtáros és információs társadalom belső szerkezete és anyagi érdekeltsége, így egyre nehezebbé vált színvonalas lapot szerkeszteni. Kiváló elődöm, Jánszky Lajos idejében még könnyű volt színvonalas írások között válogatni.

Öt esztendőes Unesco-megbízatásom lejártával hazatérve megdöbbenve láttam a változást: az információs és könyvtári szakemberek érdeklődése megcsappant, már nem törekednek arra, hogy értékes gondolataikat közreadják. Hajlamos lettem volna ennek okát elsősorban a magyar honorárium-rendszer túlhaladottságában keresni. Lehet – s ez örvendetes lenne –, hogy magyar könyvtári szakembereink már nincsenek anyagilag rászorulva a cikkírára? Sajnos, azonban tapasztalataim nemcsak az

íráskedv csappanásában negatívak, hanem az olvasási kedvében is. S hogy ez nemcsak a fiatalokban fedezhető fel (bár önük leginkább), az azt mutatja, hogy a könyvtárosok alig foglalkoznak saját szakmájuk kérdéseivel. Lehet, hogy nem élethivatásnak tekintik pályájukat, hanem csupán tisztas kenyérkeresetnek?

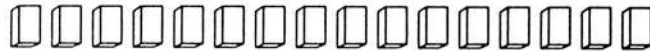
Visszakanyarodva a szerkesztői gondokra, sajnálattal kell megállapítanom, hogy a felnövő új szakkönyvtárosi generáció íráskészségével is baj van. A közlésre benyújtott cikkek nyelvi színvonala érezhetően süllyedt. Ez pedig egy információs szakmai lapnál különösen döntően esik a latba! Tudom, hogy ezzel a problémával nemcsak a TMT szerkesztői birkóznak, többi szaklapunkat is hasonló kérdések gyötrik. Valahol az általános oktatásban gyökerezhetnek a bajok. . . A TMT főszerkesztőjének munkája ilyen körülmények között örökös megalkuvás a mondanivaló súlya és a megírás színvonala között. Kívánom, hogy utódom könnyebben küzdje le az akadályokat.

Tudom, hogy e „búcsúbeszélgetés” végén a lap olvasói – talán szerkesztői is – valamiféle „végrendelkezést” vagy „üzenetet” várnak tőlem. Nem vállalkozom erre. Egy gondolatot azonban mégis szeretnék kiemelni. Nincs teljes körű információ nemzetközi kapcsolatok nélkül. Ehhez azonban érett politikai tudat, elmélyült szakismeret és minél gazdagabb nyelvismeret szükséges. Számos munkatársammal messzemenően kiépítettük az OMKDK és a TMT nemzetközi kapcsolatait. Az ENSZ, az Unesco, az UNIDO, a FID, az IFLA, az ISO tisztségviselőiként és szakértőiként, továbbá más nemzet-

közi szervezetekkel is együttműködve hirdettük nem is csekély eredménnyel a hazai információs és szakkönyvtári rendszer eredményeit, és adtunk át tapasztalatokat főként fejlődő országokbeli információs szakembereknek és könyvtárosoknak, és vettünk át tapasztalatokat nálunk fejlettebb társainktól.

Számomra különösen kedves a fejlődő országok szakembereivel, közülük is elsősorban az indiai szakemberekkel kiépített szoros szakmai és baráti kapcsolat, amelynek számomra legmegtisztelőbb mozzanata, hogy az indiai országos tudományos és műszaki információs rendszer megvalósítás alatt álló terve a nevemhez fűződik. Minderről számos közlemény tájékoztatja az olvasót a TMT hasábjain. Figyelemmel kísérni az információk nemzetközi információs szervezetek vállalkozásait, kezdeményezéseit, megkísérelni hazai talajra átültetni mindazt, ami ezekben hasznosíthatónak látszik, mozgósítani a hazai információs problémák megoldására: ez volt, ez marad a TMT legfőbb feladata. És ne felejtjük el: a TMT egyben a hazai tudományos–műszaki információs gyakorlat és színvonal tükré a külföld felé, a TMT ad számot eredményeinkről. Több nagy nemzetközi referáló és indexelő szolgálat rendszeresen feldolgozza közleményeit. S ha e sok feladat színvonalas megoldására a lap rátermett fiatal munkatársakat is képes bevonni munkájába, biztosítottnak látom a TMT további sikeres részvételét a magyar szakkönyvtári és információs közéletben.

Az interjút készítette: Végh Ferenc

Múltról és jövőről – jelenidőben. Beszélgetés Lázár Péterrel

Lázár Péter, a TMT volt főszerkesztője 16 éven át irányította az OMKDK-t főigazgatói minőségben. Az interjúban 1979 decemberi nyugállományba vonulása óta első ízben beszél pályájáról, főbb érdeklődési területeiről, a műszaki könyvtárügy, dokumentációs és információs tevékenység területén szerzett tapasztalatairól.

* * *

On the past and future – today. Interview with Péter Lázár

Péter Lázár, former editor-in-chief of *Tudományos és Műszaki Tájékoztató*, had been director general of OMKDK (Hungarian Central Technical Library and

Documentation Centre) for 16 years. After having retired in December 1979, this is the first time he talks about his career, his areas of interest, his experiences in librarianship as well as in scientific and technical information and documentation.

* * *

В настоящем—о прошлом и о будущем. Разговор с Петером Лазарем

Петер Лазар, бывший главный редактор журнала *Тудományos és Мűszaki Tájékoztató*, в течении 16-ти лет руководил OMKDK (Венгерская центральная техническая библиотека и центр научно-технической информации), находясь на посту генерального директора. В этом интервью он впервые со времени своего ухода на пенсию в

декабре 1979 года рассказывает о пройденном им трудовом пути, об основных направлениях его интересов, об опыте, накопленном им в течение его деятельности в сфере технической библиотеки и технической документации и информации.

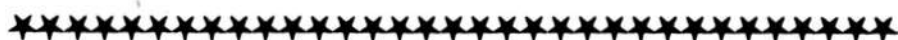
* * *

Über Vergangenheit und Zukunft – in der Gegenwart.

Interview mit Péter Lázár

mányos és Műszaki Tájékoztatás, Péter Lázár, war auch Generaldirektor des OMKDK (Ungarischen Technisch-Wissenschaftlichen Zentralbibliothek und Dokumentationszentrum) 16 Jahre hindurch. Seit er im Dezember 1979 in den Ruhestand trat, hat er zum ersten Mal in diesem Interview ein Gespräch über seine Laufbahn, seine Hauptinteressenkreise, sowie über seine Erfahrungen auf dem Gebiet des Bibliothekswesens und der wissenschaftlichen und technischen Information und Dokumentation geführt.

Der frühere Chefredakteur unserer Zeitschrift *Tudo-*

Még kapható OMKDK kiadványok

ÓNÓDY Miklós: Reprográfia a tájékoztatási intézményekben és könyvtárakban. 1979. 334 p. /Módszertani Kiadványok 46. sz./	80 Ft
Dr. SZEPESVÁRY Tamás: Referáló és indexelő szolgáltatások a természettudományi és műszaki információs rendszerekben. 1979. 101 p. /Módszertani Kiadványok 47. sz./	27 Ft
VÁSÁRHELYI Pál: Gépesített szakirodalmi tájékoztatási rendszerek tervezése és szervezése. 1976. 106 p. /A Tudományos Tájékoztatás Elmélete és Gyakorlata 21. sz./	27 Ft
VÁSÁRHELYI Pál: Gépesített tájékoztatási rendszerek egyes hatékonysági kérdései. 1977. 158 p. /A Tudományos Tájékoztatás Elmélete és Gyakorlata 22. sz./	43 Ft
MÁRKUS György: Orosz–magyar fordítástechnika. 1978. 165 p. /A Tudományos Tájékoztatás Elmélete és Gyakorlata 23. sz./	43 Ft
A kiskereskedelmi vállalatok piaci információs rendszere. 1977. 470 p.	126 Ft
Dr. HÁMORI Péter–Dr. SCHNEIDER László: A közvetlen reklámozás információs rendszere. 1978. 161 p.	38 Ft
Dr. SZABÓ László: A piacmegismerés célvizsgálatai. 1979. 281 p.	70 Ft

Új kiadványaink

SZÁVA-KOVÁTS Endre: Az informatikai felezési idő. 1979. 403 p. /A Tudományos Tájékoztatás Elmélete és Gyakorlata 24. sz./	89 Ft
DOMOKOSNÉ Dr. GOMBOSI Mária: A kódolás elméleti alapjai és tájékoztatási alkalmazásai. 1980. 65 p. /A Tudományos Tájékoztatás Elmélete és Gyakorlata 25. sz./	11 Ft
Dr. MAJOR Ferencné: Az idegennyelvi szakszöveg megértésének módszertani kérdései. 1980. 129 p. /Módszertani Kiadványok 48. sz./	16,50 Ft

Fenti kiadványokat az Országos Műszaki Könyvtár és Dokumentációs Központ Értékesítési Osztályánál lehet megrendelni (1428 Budapest, Pf. 12.).